

Ludvika Kronogård vid Lyviken

Lodwijka Chronogård låg mittemot bergsmansgården *Lyvikens Gård* och på den plats, där Ludvika Träimpregnering anlades på 1920-talet.

Kärt barn har många namn. Man kan stöta på benämningarna Lådwijka kronohemman, Lodwika hemman, Ludvika gård eller Gamla Herrgården i gamla texter som samtliga handlar om Lodwijka Chronogård. I den här texten kommer gården att kallas Ludvika Kronogård.

Gustav Wasa drog som bekant in kyrkans egendom till staten och även den här gården uppges i 1539 års Jordebok ha tillhört kyrkan och skrivs nu in som *Chronogård vid Lyviken*.

Kronogårdens förste kände arrendator var Lars Persson i Lodwijka, som 1541 skattades för 200 järn. (Släktforskaren nr 32/1989).

1555 hittar vi fogden Hans Persson som arrendator vid gården. Denne var en tid fogde vid Gränges hytta (det gamla namnet på Ulfshyttan) men hade skrivit brev till Gustav Wasa och bett om att få flytta till Lodwijka. Svaret från kungen blev att han ville ha en ladugård i Grängeshyttan och om Hans Persson kunde skaffa fram en gårdsfogde till den gården, skulle han få Gustav Wasas tillstånd att bosätta sig på Lodwijka Chronogård. (Gustav Wasa behövde ladugårdar för att föda upp slaktdjur till försörjning åt gruvfolket). I brevet omnämns också en Nils Smedh i Gränges hytta. I Nissbo slog sig en smed vid namn Nils Smältare ned 1562. Kanske är det samme smed.

Hans Persson bodde på Kronogården fram till 1578 och var tämligen välbärgad, som framgår av Årliga räntan. Förutom att vara fogde och arrendator var han även befälhavare över en Dalafänika, (större samling fotfolk som ingick i ett regemente).

Sedan följer ett par hundra år med Kronan/kungamakten som ägare och brukare av Ludvika Kronogård med tillsatta fogdar omväxlande med att den blev förläning till rika ståndspersoner för att till slut övergå i privat ägo. Nedan beskrivs några av ägarkonstellationerna, som kan vara intressant att känna till och som har ett samband med Ludvika Kronogård

Första kungaförsäljningen

Nils Nilssläkten i Marnäs blir aktuell

1582 sålde Johan III för 45 daler Ludvika kronogård till fogden Erich Nilsson från Språklan och påpekade i en skrivelse att Erich Nilsson och hans arvingar nu ägde denna på evärdelig tid mot erläggande av 2 skeppund stångjärn årligen.

Denne Erich Nilsson, född ca 1535, kom från Nils Nils-släkten i Marnäs. Hans far var den i jordeboken 1539 nämnde kronolandsbon Nils Arfwidsson i Marnäs, som fick sönerna Nils och Erich. Erich flyttade till Språklan medan Nils blev anfader till Nils Nils släkten, som ägde halva Marnäs. Nils betalade även han en summa pengar till Johan III för den kronogård i Marnäs, som han brukade, så att den blev skattehemman i stället.

Det var samma år, 1582, men han betalade ”bara” 40 daler.

Men för Erich blev den evärdeliga tiden inte lång. Det framkommer i en rättegång i Marnäs 1648.

Andra ägare till kronogården hade trätt in på arenan, och nu ville de på ett Ting utröna ägoförhållandena bakåt i tiden. På en inlämnad skrivelse vittnade då Erichs son, Nils Ersson i Språklan, att han uppfostrats på Ludvika kronogård. Fadern dog 1594. men sonen, Nils Ersson, bodde kvar en tid med modern. År 1613 fördrevs de dock från gården, trots Johan III:s brev, av en kapten Hans Larsson i Rättvik och den ökände fogden i Västerbergslagen, Peter Benning. De fick visserligen pengar tillbaka, som de betalat till kungen, men fördrevs från sitt hem.

Förläningstiden

Kapten Hans Larsson sålde sedan gården till en annan person, som i sin tur sålde den vidare. Men därefter drogs gården åter in till Kronan för att efter en tid i stället ges bort 1624 som förläning av Gustaf II Adolf till biskop Magnus Ihering och dennes arvingar, så länge de betalade två skeppund

stångjärn. Magnus Ihering bodde en tid på Ludvika Kronogård och passade då på att köpa Anders Nilssons hemman, som enligt *Avhandlingen Släkten Quensels första generation i Sverige*, var ¼ dels hemman och nämns i arkivhandlingar som Nothemmanet. Anders Nilsson levde 1588 – 1628.

Jakob de la Gardie

Som förläning hade Fältherren och Greven Jakob de la Gardie fått hela Väster Silvberg, där Ludvika Kronobruk ingick, men dessutom hade han själv köpt upp en mängd hemman, däribland Ludvika Kronogård. På de olika gårdarna tillsatte han förvaltare. På Väster Silvberg placerades Welam Quensel som fogde 1638. 1645 donerade de la Gardie i ett öppet brev Ludvika Kronogård med tillhörande ägor till sin sekreterare Conrad Quensel och dennes arvingar som evärdelig egendom.

1651 får Welam Quensel rätt att driva Ludvika Kronobruk och uppbära räntor, tionden och så vidare från hela Väster Silvberg.

Welam slår sig nu ner på Ludvika Kronogård, som sonen Conrad upplåter till sin far under dennes livstid, eftersom Conrad mestadels är i Stockholm. Först nu läggs Ludvika Bruk och Ludvika Kronogård ”under samma hatt”.

William Quensel var proberare och invandrade 1630 från Hessen i Tyskland tillsammans med sin son Conrad. Namnet William förkortades snart till Welam. Första tiden blev Welam anställd vid Kungliga Myntverket, som sorterade under Jacob de la Gardie, en av Sveriges mäktigaste män. Sonen Conrad Quensel blev dennes sekreterare. De la Gardie fick med åren synfel och blev mot slutet blind, varför han blev beroende av Conrads stöd.

Men Jacob de la Gardie dör 1652 och följande år blev en prövningarnas tid för Welam Quensel. Genom att tillskjuta en rejäl summa pengar till kungamakten, som var tyngd av krigskostnader, hade bröderna som förläning fått arrende på flera bergverk inklusive hela Västerbergslagen, där ju bland annat både Väster Silvberg och Ludvika Kronobruk ingick. När de nu hade Kronobruket i Ludvika, ville de också ha tillgång till Ludvika Kronogård och tog ingen hänsyn till donationsbrevet, som Conrad Quensel fått. De kastade 1661 helt sonika handgripligen ut Welam Quensel från gården mitt i smällkalla vintern.

Jonas Folkern Cedercreutz

1703 förpantades Ludvika Kronobruk samt Väster Silvbergs gård till landssekreterare Jonas Folkern. Där fanns redan Jonas Fischer, som skötte arrendet åt sin svärfar, som var bergsman på Larsbo bruk. Folkern kom överens med Fischer att denne skulle få vara kvar sin arrendetid ut till 1707.

När den tiden närmade sig erbjöd sig Fischer att lösa Folkerns pant och bjöd en betydlig summa över. Men Folkern bjöd över ytterigare och vann budgivningen.

Folkern adlades 1711 och tog då namnet Cedercreutz. Han avancerade samtidigt till landshövding först för Kopparbergs län sedan för Västmanlands. 1720 tog han avsked från landshövdingetjänsten och etablerade sig på Ludvika Kronobruk. Det ser ut som han en tid bodde på Ludvika Kronogård. Hans andra hustru 9 barn levde nämligen som styvbarn på Ludvika Gård står det i handlingarna. Fyra av dem tog namnet Cedercreutz, fem behöll den avlidne faderns, Reinhold Tersmedens, namn. Hustrun var änkan Christina Börstelia Tersmeden, som Folkern gifte sig med år 1700. Man tror att det var hennes pengar möjliggjorde Folkerns pantköp. I detta andra äktenskap föddes ytterligare tre barn, av vilka sonen Carl Gustaf tog över efter fadern och i sinom tid tog hans son över bruket – tre generationer.

Enskilt ägande

Jonas Cedercreutz satsade rejält på bruket och på byggnaderna där och det är under hans och de efterföljande Cedercreutzarnas tid på 1700-talet som Ludvika Herrgård får den utformning den har

idag. Jonas friköpte hela Ludvika kronobruk så att han blev ägaren. Nu hette det inte längre Ludvika Kronobruk utan Ludvika Bruk och i det ingick Ludvika Kronogård och det kanske är nu som denna börjar kallas för Gamla Herrgården.

Efter Cedercreutzka eran kom från 1836 släkten Roth in som ägare och förblev så i över hundra år.

Nu följer en beskrivning av Ludvika Kronogård, som den beskrevs i inventeringar 1707 och 1720:

Beskrivning av Chronohemmanet även kallad Gamla herrgården, (TOM 5 nr 3 och 6)

”Lådwicka eller den s k Gamla Herrgården uppföres i Jordeboken som Kronohemman och räntar två skeppund stångjärn.”

Gården bestod 1720 av en gårdstomt med en liten kålgård. På båda sidor fanns åkerjord, som efter ortens sed omväxlande brukas som åker och lindor. Dessutom fanns mark i närheten som lindor, snesland, slogar, beteshagar, berg och backslog samt även lindor i Landforstäckten, allt till ett värde av 5352. 30 25 Kopparmynt.

Skogen bestod av Högberget, som hade ung tät skog med tall, gran, och björk, men den togs inte upp i värderingen, eftersom den behövdes för gårdens drift.

1708 såg husen ut så här: Boningshuset består av stor stuga med förstuga, stuga och kammare. Den är 5,5 famnar lång, 3,5 famnar bred och nio varv hög = 10 x 6 meter. Taket består av näver och jord och är väl bibehållet. Det finns fyra gamla fönster i karmar, vidare gråstenspis, bohljörn, spishäll, ett vindspjäll, en bakugn. Det finns dörr till förstugan. Kammaren har dörr med dörrlås och bibehållet golv och tak. Där finns en spis och ett litet fönster.

Av kringhusen hade en bagarstuga blivit fähus, där fanns tre bodar med välbehållna tak men där knutarna farit illa. En höbod med två rum, ett gammalt stall med 10 spiltor, en stor gammal lada med två golv och behållen loge, som var 10 famnar lång och fem famnar bred = 18 x 9 meter och 14 varv hög. Den var i gott skick. Där fanns också ett lider, ett fähus med två rum och en skulle över båda rummen. Slutligen ingick en kornlada, en ”förlorad” badstuga och likaså en ”förlorad” källare.

Den stora ladan stod kvar ännu på 1950-talet och låg vid vägen ned till småbåtshamnen.

Ludvika gård i modern tid

1860 började patron Carl Edvard Roth dika ut heden och sankmarkerna vid utgården Valhalla. Han genomdrev också Laga skifte, som omfattade Ludvika by, Nissbo, Lorensberga, Östansbo och Knutsbo, så att han fick sina ägor mer samlade. Han bytte och köpte loss mark. Han planerade att skapa länets största jordbruk och genomförde satsningen. En stor ladugård och ett hus för Rättaren uppfördes. Det är det området, som nu är *stadsdelen Ludvika Gård* med idel nybebyggelse och med Lillkyrkan precis där den stora ladugården låg.

Vart Ludvika Kronogård hamnade i det här sammanhanget är svårt att säkert fastställa. Det står Ludvika Gård på stora områden på fastighetskartor i Valhallaområdet med omnejd. Den kallas vid den här tiden för Gamla Herrgården. På 1860-talet odlades marken runt ikring, hamnbrygga vid sjön nedanför åtgårdas, brandförsäkringar för tre byggnader betalas. (Detta finns att läsa i *Redogörelse vad som blivit uträttat vid Ludvika Werken 1858 - 1870*)

Man vet att Träimpregneringen byggdes på Kronogårdens plats på 1920-talet, men kanske var den redan borta vid det laget, kanske hade den använts vid byggnationerna i Valhalla av rättarbostaden och ladugården?

Källor: Släktforskaren 1989, 1985; Avhandling Släkten Quensels första generation i Sverige; Ludvika krönika nr 5; renskrivna arkivhandlingar från Jordeboken 1539; andra arkivhandlingar; Kjell Wadfors släktforskning; Ludvika Herrgård – tre studer.